

NIEUWSBRIEF

DIGITAAL VROUWENLEXICON VAN NEDERLAND

aflevering 4: oktober 2005

Van de redactie:

Sinds kort in het Vrouwenlexicon:

Alexandrine Tinne

Maria van Walenburgh

U heeft al enige tijd niets meer van het *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland* gehoord. Toezeggingen voor verdere financiële steun waren namelijk nog niet binnen toen de pilot was afgelopen. Zodoende heeft het project ruim een half jaar stilgelegen. Gelukkig kon het *Vrouwenlexicon* per 1 oktober 2005 opnieuw van start gaan. Dankzij de steun van het OGC, het ING, het Professor van Winterfonds en NWO, die het project nu ook heeft gehonoreerd, kunnen wij de komende vier jaar in alle rust aan het lexicon werken.

Inmiddels is het project verhuisd van Utrecht naar Den Haag en in het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis ondergebracht. Daar hebben wij het werk op 3 oktober met hernieuwd enthousiasme hervat, met als eerste 'wapenfeit' de plaatsing van het 100-ste lemma op de site: dat van de reizigster [Alexandrine Tinne](#) (1835-1869).

De verhuizing heeft ook nieuwe e-mailadressen met zich meegebracht. Het algemene adres is geworden: vrouwenlexicon@inghist.nl.

Hoewel de naam van het project ongewijzigd blijft, zal het voortaan in de wandelgangen kortweg 'Vrouwenlexicon' worden genoemd, omdat de afkorting '-is het nou DVN of DVL?'- nogal eens voor verwarring zorgt. Voor de adressen van de leden van het *Vrouwenlexicon*-team zie de linkerkolom.

Wie is Wie bij het Vrouwenlexicon

Els Kloek

Projectleider, redacteur 16e en
17e eeuw
els.kloek@inghist.nl

Anna de Haas

Redacteur 18e eeuw
anna.dehaas@inghist.nl

Dimphéna Groffen

Redacteur Middeleeuwen en
19e eeuw
dimphena.groffen@inghist.nl

Vera Sýkora

Onderzoeksassistent
vera.sykora@inghist.nl

Prins Willem Alexanderhof 5
Postbus 90755
2509 LT Den Haag
070 – 315 64 00

vrouwenlexicon@inghist.nl

[Ga hier naar de site van het
DVN](#)

Nieuwe Lemmata

Aan het einde van de pilot waren er 85 lemmata voltooid. Ook al lag het project hierna officieel stil, toch zijn er nog 15 levensbeschrijvingen bij gekomen. Onder hen die van: de Alkmaarse heldin [Trijn Rembrands](#), twee vrouwen uit de beroemde Haarlemse [Enschedé-familie](#), de dichteres [Feyoena Sytzama](#) en [Maria van Walenburgh](#), beter bekend als de vrouw van burgemeester Hooft, legendarisch vanwege haar door William Temple gememoreerde properheid.

Auteurs gezocht

De komende vier jaar zal het *Vrouwenlexicon*-team in rap tempo moeten werken aan de productie van een groot aantal levensbeschrijvingen. Wij kunnen dit niet alleen af en roepen daarom alle potentiële lemmaschrijvers op zich te melden: voelt u iets voor het schrijven van een korte biografie over één van de vrouwen uit de ‘groslijst’ (te vinden op de site onder ‘Naamlijst van te beschrijven vrouwen’) of heeft u een interessante vrouw op het oog die onverhoopt nog niet op onze groslijst staat, dan nodigen wij u van harte uit om contact met ons op te nemen. Suggesties voor deskundige auteurs zijn ook van harte welkom.

Aangepast op 25 oktober 2005

Tinne, Alexandrine

© DVN, een project van ING en OGC (UU). **Bronvermelding:** Astrid de Beer, *Tinne, Alexandrine*, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/Tinne> [03/10/2005]

TINNE, Alexandrine Pieterella Françoise (geb. Den Haag 17-10-1835 – gest. nabij Ghat, Libië 2-8-1869), (ontdekkings)reizigster en pionierster in de fotografie. Dochter van Philip Frederik Tinne (1772-1844), hooggeplaatst ambtenaar en diplomaat, en jonkvrouw Henriëtte Maria Louise van Capellen (1796-1863).

Alexandrine ('Alexine') Tinne groeide op in een vooraanstaand Haags milieu. Haar moeder was een dochter van vice-admiraal en zeeheld Theodoor van Capellen, die door Willem I in de adelstand was verheven en was hofdame geweest. Haar vader was 58 jaar oud toen hij met Henriëtte trouwde. Uit een eerder huwelijk had hij twee reeds volwassen zonen, die in Groot-Brittannië woonden. Na een carrière als hoge ambtenaar had hij met handel in koffie en suiker fortuin gemaakt in West-Indië. Toen hij in 1844 stierf, was Alexine acht jaar oud. Hij liet zijn weduwe en dochter een zo groot kapitaal na, dat zij zich konden rekenen tot de rijksten van Nederland.

Alexine was goed in talen en kon aardig tekenen en piano spelen. Zij kreeg les van verschillende privé-onderwijzeressen, en waarschijnlijk ging zij in de jaren rond 1847 in het Zuid-Franse Pau op kostschool. In Den Haag woonde zij vlak naast de Koninklijke Bibliotheek die zij – desgewenst – als 'huisbibliotheek' kon beschouwen. Zij was hevig geïnteresseerd in land- en volkenkunde en volgens haar oom Hora Siccama leefde zij 'omringd door oude folianten met reisbeschrijvingen' (Walch, 258). In het kleinsteedse Den Haag van die tijd trok Alexine de aandacht door haar onconventionele gedrag. Geregeld verscheen zij in bizarre zelfontworpen jurken en met opmerkelijke hoeden in het openbaar en wist zij de Haagse elite te choqueren door wild op haar paard te rijden.

Reizen

De dames Tinne gingen veel op reis, maar aanvankelijk waren hun

bestemmingen vrij conventioneel. In 1854 maakten moeder en dochter een tocht door Scandinavië. Per koets, trein en stoomschip reisden zij naar Noorwegen, vergezeld van bedienden, honden en een aanzienlijke hoeveelheid bagage. Met ponywagentjes maakten zij vervolgens de ongemakkelijke reis naar het noorden. Via Bergen ging het gezelschap per schip naar Trondheim en daarna dwars door Noorwegen richting Stockholm. Op de terugweg deden zij Parijs nog aan en voor kerstmis waren zij weer terug in Den Haag. In mei 1855 reisden zij naar Dresden om kennis te maken met de familie Von Königsmark. Er was namelijk sprake van een verloving van Alexine Tinne met Adolf Frans Josef graaf von Königsmark, die zij het jaar ervoor had leren kennen. De geliefden hebben vermoedelijk ruzie gekregen, want Alexine besloot dat zij Adolf nooit meer wilde zien. Later heeft hij haar nog tot in Smyrna (Izmir) achterna gereisd, maar tevergeefs (Kikkert, 55-56).

De reis die de dames Tinne het jaar daarop maakten, was al veel extravaganter. Op 17 december 1855 zetten zij voet aan wal in de Egyptische havenstad Alexandrië. Vervolgens reisden ze per trein naar Caïro. Zij bezochten niet alleen de gangbare toeristische attracties, maar ook maakten zij een karavaantocht naar de Rode Zee en voeren per schip de Nijl af tot aan Assoean (Aswan).

De volgende reisdoelen van de dames Tinne waren Palestina en Syrië, landen die als gevaarlijk bekend stonden; kennelijk kon niets hen tegenhouden. Het tweetal verbleef ongeveer een half jaar in het klooster Sainte-Roc, vlak bij Beiroet. Alexine Tinne hield er zich bezig met het bestuderen van de Islam en met pianospelen. Aan het eind van 1856 waren moeder en dochter weer terug in Caïro, waar zij een tweede bootreis over de Nijl ondernamen in een vergeefse poging Khartoem te bereiken. Met een grote omweg kwamen zij op 6 november 1857 terug in Den Haag. Moeder en dochter Tinne bleven nu vier jaar in Europa. Alexine hield zich gedurende deze tijd bezig met fotograferen: zij wordt beschouwd als een van de belangrijkste fotopioniers van Nederland.

Op 21 augustus 1861 kwamen moeder en dochter Tinne opnieuw aan in Alexandrië, ditmaal in gezelschap met 'tante Addy', Henriëtta's ongetrouwde zuster, Adriana van Capellen. Ruim een half jaar later, op 11 april 1862, bereikte men Khartoem. Per stoomboot vertrok de expeditie van de Tinnes vervolgens op 11 mei naar het Ugandese Gondokoro, waar zij op 30 september aankwamen. Daar strandde de tocht. Vanaf Gondokoro was de rivier niet meer bevaarbaar en Alexine werd ziek. Aan het eind van 1862 was de expeditie terug in Khartoem.

Alexine Tinne had nog steeds de hoop niet opgegeven om door te dringen in onbekend gebied, en in het voorjaar van 1863 vertrok een nieuwe expeditie. Alleen tante Addy bleef achter in Khartoem. Het doel was om naar Mesjra er Req aan de Gazellenrivier te varen en daar te voet de bergen in te trekken. Bij de expeditie hadden zich twee Duitse ontdekkingsreizigers aangesloten, Theodor von Heuglin en Hermann Steudner. Tot aan Mesjra er Req verliep alles redelijk voorspoedig, ondanks het feit dat de boot telkens vastliep in de modder. De voortgang van de expeditie, die uit tweehonderd personen bestond, was langzaam. De dames Tinne namen veel spullen mee, waaronder een porseleinen servies en zilveren bestek. Ook het loodzware ijzeren ledikant van Alexine Tinne werd overal mee naartoe gesleept. Bovendien wilden zij en haar moeder soms enkele dagen op één plek blijven om uitstapjes te maken

en kwamen de dagen altijd langzaam op gang omdat zij veel tijd nodig hadden voor hun toilet en het ontbijt. Het regenseizoen naderde, en de expeditie strandde bij de beruchte slavenhandelaar Buselli, die steeds hogere prijzen voor voedsel vroeg.

Op 22 juli stierf Henriëtte Tinne na een ziekbed van enkele dagen. Alexine besloot daarop terug te gaan naar Khartoem. Zij voerde het stoffelijk overschot van haar moeder mee in een kist waarvan de naden met hars waren dichtgemaakt. Halverwege de tocht, toen de voorraden op waren, werd Alexine Tinne gered door de expeditie die door de ongeruste tante Addy op onderzoek was uitgestuurd. Op 28 maart 1864 kwamen het gezelschap aan in Khartoem. Enkele weken later stierf ook tante Addy. Twee van haar kameniersters waren inmiddels eveneens overleden. Zo reisde Alexine Tinne met vier lijkkasten terug naar Caïro. Ze leefde er in inheemse stijl, samen met een heterogene groep bedienden die zij van haar reizen had meegebracht. Haar halfbroer John kwam haar ervan overtuigen naar Nederland terug te keren, maar zij weigerde. Wel nam hij de vier lijkkasten mee terug, om de lichamen in Nederland te begraven.

Ondanks de feitelijke mislukking was de expeditie naar de Gazellenrivier wel van wetenschappelijk belang. Uit het materiaal dat Alexine Tinne had verzameld en getekend – waaronder enkele onbekende planten – werd later de *Plantae Tinneanae* samengesteld. Voorts publiceerde Theodor von Heuglin naar aanleiding van deze expeditie *Die Tinnesche Expedition im westlichen Nil-Quellgebiet* met belangrijke geografische, biologische en antropologische gegevens.

Gefascineerd door verhalen over de Toearegs, een nomadenvolk uit de Sahara, vatte Alexine Tinne het plan op contact met hen te leggen. In oktober 1867 vertrok zij met een expeditie naar het Atlasgebergte. Geteisterd door barre weersomstandigheden, voedseltekort en de dreiging van overvallen besloot zij echter voortijdig om terug te gaan. In juli 1868 eindigde de expeditie in Philippeville, een kustplaatstje in het noorden van Algerije. Daar werd de karavaan ontbonden. Omdat de matrozen Arie Jacobse en Kees Oostmans een dagboek bijhielden, is bekend wat er tijdens de laatste expeditie is voorgevallen. In Tripoli besloot Alexine Tinne een expeditie naar Bornu te ondernemen, en op 6 maart 1869 arriveerde haar karavaan in Marzuk. Zij slaagde erin contact te krijgen met de Toearegs en accepteerde een uitnodiging van Ichnoechem, een machtige Toearegvorst. Alexine Tinne was sprakeloos: nooit zag zij 'een grandiozer aanblik, die variatie van kleuren, dat krijgshaftige voorkomen ... Als zij zo, in volle glorie, naar Europa zouden komen', schreef zij, 'dan ben ik er zeker van, dat het hart van menig jong meisje sneller zou slaan voor de knappe Toeareg' (Kikkert, 272). Zij spraken af elkaar in Ghat opnieuw te ontmoeten. Op 24 juli 1869 streek de karavaan neer bij Wadi Sjergui. Daar werd het kamp op 2 augustus overvallen door Arabieren en Toearegs. Alexine Tinne werd met twee zwaardhouwen en een gewerschot vermoord, het kamp werd geplunderd en slechts enkele overlevenden wisten te vluchten. Al snel deden de gekste verhalen de ronde: zij zou zijn vermoord door sjeik Ahmed omdat zij hem ontrouw was geworden. Volgens een andere versie zou zij in een hinderlaag zijn gelokt door rovers die het voorzien hadden op de kisten met goud die de 'blanke koningsdochter' bij zich zou hebben. Haar graf is nooit gevonden.

Reputatie

Al tijdens haar leven genoot Alexine Tinne internationale bekendheid en werd zij erkend als een belangrijke ontdekkingsreiziger. David Livingstone schreef over haar: 'Maar toch wordt niemand door mij hoger aangeslagen dan de Nederlandse dame, mejuffrouw Tinne, die na de zwaarste huiselijke ramspoeden, op grootse volhardde, dwars tegen alle moeilijkheden in' (geciteerd bij Kielich, 43).

Alexine Tinne voldeed aan alle voorwaarden om een legende te worden. Zij verbleef in Afrikaanse regionen zoals Egypte en Karthoem, die toen juist in het middelpunt van de belangstelling stonden. Bovendien begaf zij zich als vrouw in een wereld die werd gedomineerd door mannen. En tenslotte bezat zij een enorm kapitaal en stierf ze op jonge leeftijd onder mysterieuze omstandigheden. Bovendien heeft zij zelf, afgezien van brieven, geen geschriften nagelaten. Informatie over haar is daarom afkomstig uit de tweede of derde hand, wat de betrouwbaarheid niet ten goede komt. Er is veel onzin over Tinne geschreven. Afhankelijk van het gezichtspunt van de auteur wordt zij voorgesteld als 'verdedigster van het geloof', 'bestrijdster van de slavenhandel', 'een soort Florence Nightingale' of als 'strijdster voor vrouwenemancipatie'. Niet alleen in Europa was zij een legende, maar ook in Afrika, waar de verhalen over de 'Hollandse koningsdochter' bijna mythische proporties aannamen.

Tot ver in de twintigste eeuw lag de nadruk vooral op de reizen van Alexine Tinne, en is er weinig geschreven over het feit dat zij een van de eerste fotografen van niveau in Nederland was. In het gemeentearchief te Den Haag bevinden zich haar Haagse foto's. Ook tijdens haar reizen fotografeerde zij.

Naslagwerken Van der Aa; NNBW.

Archivalia

- NA, Archief De Constant Rebecque, 3 afdeling, inv.nrs. 217-249: papieren betrekking hebbende op Alexine Tinne en haar reizen, w.o. de dagboeken van Oostman en Jacobse (inv.nrs. 239 en 240).
- KB, CEN 79 D 40: brieven van Tinne aan Von Heuglin, 1863-1864.

Werk

Foto's van Alexandrine Tinne (Den Haag, 1860-1861) worden bewaard in het Haags Gemeentearchief. Zie ook de publicatie van Moritz (1990).

Literatuur

- J.A. Tinne, 'Geographical notes on Expeditions in Central Africa by three Dutch Ladies', *Transactions of the historical Society of Lancashire and* (1864).
- Th. von Heuglin, *Die Tinnische Expedition im westlichen Nil-Quellgebiet, 1863 und 1864* (Gotha 1865) [geografische, antropologische en biologische aantekeningen uit dagboek].
- Th. Kotschy en J. Peyritsch, *Plantae Tinneanae sive descriptio plantarum in expeditio Tinneana ad flumen Bahr-el-Ghasal...* (1867)

[materiaal dat Alexandrine Tinne in de omgeving van de Gazellen Rivier had verzameld en getekend].

- J.A. Tinne, 'Herinneringen aan freule Tinne', *De aarde en haar volkeren* (1872).
- N.W. Posthumus, *Freule Tinne, de Nederlandsche reizigster door Afrika* (Den Haag 1874).
- D. Arnauld, 'Assasinat de Mademoiselle Tinne par les Touareg', *Journal de Voyages* 339 (1884).
- William Sutherland, *Alexandrine Tinne: een Haagsch meisje als dappere ontdekkingsreizigster en dochter der liefde (Bint Mtacke) in Noord-Afrika. Haar leven en reizen* (Amsterdam 1935).
- Johannes Lodewijk Walch, 'Alexandrine Tinne', in: Idem, *Vrouwen van formaat* (Amsterdam 1941) 256-288.
- Clara Eggink, *De merkwaardige reizen van Henriette en Alexandrine Tinne* (Amsterdam 1960; herdr.1976).
- J.Brummelkamp, 'De affaire Tinne', en D.G.Jongmans, 'Clara Eggink's visie op freule Tinne', *Tijdschrift van het KNAG* 2 reeks 78 (1961) nr.4.
- Penelope Gladstone, *Travels of Alexine, 1835-1869* (Londen 1970).
- M. van der Mast, *Alexine Tinne. Reizigster door Afrika* (Den Haag 1974).
- J.G. Kikkert, *Een Haagsche dame in de Sahara. Het avontuurlijke leven van Alexandrine Tinne 1835-1869* (1980/2005).
- Wolf Kielich, *Vrouwen op ontdekkingsreis. Avonturiersters uit de negentiende eeuw* (Amsterdam 1986).
- Arja H. Snoek, *Een cultuurhistorische visie op de reizen van Alexandrine Tinne* (z.pl. 1988) [doctoraalscriptie UU].
- Ben Moritz, *Alexandrine Tinne, fotografe van het eerste uur, 1861* (Den Haag 1995) [fotoboek].
- Francis King, *Wonderen. Het avontuurlijke leven van Alexandrine Tinne, een Nederlandse ontdekkingsreizigster in de woestijn* (Amsterdam 2002) [roman, oorspr. verschenen in het Engels in 2001].
- Wilfried Westphal, *Tochter des Sultans. Die Reise der Alexandrinne Tinne* (Stuttgart 2002).

Illustratie

Ongedateerde foto, uit: Moritz, *Alexandrine Tinne*.

Auteur: Astrid de Beer

Rembrands, Trijn

© DVN, een project van ING en OGC (UU). **Bronvermelding:** Els Kloek, *Rembrands, Trijn*, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/TrijnRembrands> [21/09/2005]

REMBRANDS, Trijn, heldin van het beleg van Alkmaar. Waarschijnlijk dezelfde als **Catharina Remme** (geb. ca. 1557 – begr. Alkmaar 14-6-1638), lakenkoopvrouw. Zij trouwde met Cornelis Reyersz. 'in de Kraen' (gest. voor 20-9-1613), lakenkoopman. Uit dit huwelijk werden 3 dochters en 2 zoons geboren.

Trijn Rembrands wordt ook wel de Alkmaarse Kenau genoemd. Als zestienjarig meisje viel zij op tijdens het beleg van Alkmaar in 1573 omdat zij van de vrouwen de meeste moed vertoonde in het helpen verdedigen van de stad. Haar optreden is voor het eerst in 1661 geboekstaafd door Petrus de Lange: 'De vrouwen waren zo moedig als de mannen, die alles met grote nijverheid aandroegen. Ja, een jonkvrouw van omtrent 16 jaren, Trijn Rembrants, heeft de anderen een moed onder de ribben gesproken, en als een man naast velen gestreden' (De Lange, 16).

Omdat haar naam pas in 1661 voor het eerst wordt genoemd in de literatuur over het Alkmaarse beleg, is haar reputatie ook al vroeg in twijfel getrokken. In 1747 stelt Boomkamp dat er voor haar moedige optreden geen bewijs is. Haar nakomelingen, aldus Boomkamp, hebben 'niet het minste bewijs tot staving van het verhaal van haar dapperheid en heldenmoed boven anderen' (Boomkamp, 272). Volgens hem is het verhaal ingegeven door de wens van de stad Alkmaar, een heldin te hebben zoals de Haarlemse Kenau, 'opdat onze stad in dezen niet minder dan Haarlem zijn zou'. Sinds deze publicatie van Boomkamp geldt Trijn Rembrands stevast als een dubieuze heldin.

De Alkmaarse archivaris Bruinvis heeft in 1854 enige voorzichtige pogingen ondernomen om haar naam in ere te herstellen. Ook al is het verhaal pas in

1661 voor het eerst op papier gezet, de overlevering is niet onmogelijk. In ieder geval staat vast, aldus Bruinvis, dat er in Alkmaar inderdaad een Trijn Rembrands heeft geleefd, ook wel Catharina Remme geheten, die ten tijde van het beleg heel goed ongeveer zestien jaar oud geweest kan zijn. In 1592 stond haar man op het punt om tot lid van de vroedschap van Alkmaar te worden beëdigd, maar ging zijn eedaflegging niet door omdat hij geen Hollander van geboorte was. Zij woonde aan de Oudegracht. In 1618 kocht zij van Anna Jans 'in de Craen' twee graven in de Grote Kerk, waarvan één gemerkt met een zwaard en een bijl kruiselings over elkaar. Op 14 juni 1638 werd een inventaris opgemaakt van haar nalatenschap. Haar oudste dochter trouwde met Cornelis Pietersz. Baert, telg van een bekend Alkmaars regentengeslacht. Het is heel goed mogelijk dat deze familie de herinnering aan een dappere stammoeder bewust heeft gekoesterd.

In 1777 liet het stadsbestuur van Alkmaar ter herinnering van de heldenmoed van Trijn Rembrands een schoorsteenstuk maken voor de regentenkamer van het pesthuis. In dit schoorsteenstuk werd een zestiende-eeuws paneeltje verwerkt, voorstellende een gewapende jonge vrouw. Erbij werden in gouden letters twee verzen geschilderd met een lofzang op Trijn Rembrands, het 'puik der maagden': 'een Debora, die vrijheids zegen/ verkreeg door 't punt van haren degen'. In 1865 schonk koning Willem III een doek (4.75 x 3.23 m.) aan de stad Alkmaar, geschilderd Wilhelm Adrianus Hilverding, voorstellende de bestorming van de stad. Trijn Rembrands is hierop prominent afgebeeld. Bij de viering van 750 jaar Alkmaar werd de opera *Trijn* opgevoerd.

Naslagwerken

NNBW; Verwoert.

Archivalia

Zie de publicaties van Bruinvis, die echter geen vindplaatsen geeft van de door hem gebruikte akten. De gegevens betr. haar kinderen zijn ontleend aan een niet door Bruinvis genoemd testament van T.R. van 20-9-1613, Archief Alkmaar, ONA 61, fol.76.

Literatuur

- Petrus de Lange, *Batavise Romeyn, ofte alle de voornaemste heldendaden...bij de Hollanders en Zeeuwen verricht, zedert den jaren 1492 tot 1661* (Amsterdam 1661) 16-17.
- Cornelis Schoon, *Alkmaers bitter en zoet, zijnde een korte beschryvinge van het beleg en ontzet der voorsz. stad Alkmaer in den jare 1573* (Alkmaar 1714) 27 [eerste druk: 1673].
- Gijsbert Boomkamp, *Alkmaer en deszelfs geschiedenis uit de nagelaten papieren van Simon Eikelenberg* (Rotterdam 1747) 271.
- Simon Rivier, *De belegering en 't ontzet der stad Alkmaar. Treurspel in vijf bedrijven* (Alkmaar 1789) [met een belangrijke rol voor Trijn Rembrands].
- J. Krabbendam Rz., *Catharina Rembrands, of het beleg van Alkmaar in 1573* (Amsterdam 1835) [roman].
- C.W. Bruinvis, 'Catharina Rembrandts', *De Navorscher* 4 (1854) 20-21.

- C.W. Bruinvis, 'Trijn Rembrands', *Alkmaarsche Courant* 94 (1 juli 1892).
- A.R.K., 'Genealogie Baert', *Gens Nostra* 52 (1970) 125-133.
- Sandra de Vries ed., *De zestiende- en zeventiende-eeuwse schilderijen van het Stedelijk Museum Alkmaar. Collectie-catalogus* (Alkmaar/Zwolle 1997) 259-260.
- *Trijn: de opera. Een cort verhael*. Libretto P.Thoes, muziek W. Boots (Alkmaar 2004).

Illustratie

Het 16de-eeuwse paneeltje dat is verwerkt in het 18de-eeuwse schoorsteenstuk, Stedelijk Museum Alkmaar [in bestelling].

Auteur: Els Kloek

Enschede, Christina

log
in

© DVN, een project van ING en OGC (UU). **Bronvermelding:** Frans Willem Lantink, *Enschede, Christina*, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/ChristinaEnschede> [01/09/2005]

Enschedé, Christina Gerarda (geb. Haarlem 10-12-1791 – gest. Haarlem 6-3-1873), tekenares. Dochter van Johannes II Enschedé (1750-1799), stadsdrukker en mede-eigenaar van de firma Joh. Enschedé en Zoonen, en Johanna Elisabeth Enschedé-Swaving (1754 -1826), vanaf 1799 opvolger van haar man in de firma.

Christina Gerarda was in het gezin Enschedé de vijfde van negen kinderen en de derde dochter. Het milieu waarin zij opgroeide was dat van de gegoede en ontwikkelde burgerij. Haar leven als ongetrouwde dochter, zuster en tante van firmanten van de Haarlemse drukkersfirma – stadsdrukker en uitgever van de *Oprechte Haarlemsche Courant* – kan gelden als voorbeeld van typisch Haarlemse Biedermeier: een tamelijk welgesteld en ingetogen bestaan gericht op familie en haar eigen intieme tekenkunst als liefhebberij. Het huis van 'Tante Chrisje' op de Oude Groenmarkt was regelmatig het trefpunt voor familieavonden, vaak opgeluisterd met eigen muziek- en toneelvoorstellingen. In haar dagboeken meet Christina Gerarda niet alleen de barometer van de Haarlemse buitenlucht, ook noteert zij precies alle kwalen en ziektegevallen van familieleden. Van haar belangstelling voor sociale werken getuigt een door haar georganiseerde loterij van handwerken.

De na haar dood geveilde inboedel versterkt dit beeld van een ingetogen deftig en rustig bestaan. In de veilingcatalogus 'van zeer net geconserveerd huisraad' staat een eindeloze reeks keurige huishoudelijke voorwerpen opgesomd, zoals een 'taarteschepper met ivoren heft' en ingelegde gemberlepels. Opvallend in de nagelaten en eveneens geveilde bibliotheek zijn het grote aantal reisverslagen en enkele atlanten. Christina Gerarda reisde graag en van haar impressies van de Rijn, het Thüringerwald en Interlaken maakte zij uitvoerige verslagen, pendants van de schetsboeken waarin zij –

in de buitenlucht – tekeningen maakte van wat zij zag op die reizen. Ook bezocht zij het strand van Scheveningen en de omgeving van Nijmegen, Rhenen en Wolfheze om te tekenen.

Als tekenares stond Christina Gerarda in een familietraditie: veel van haar verwanten tekenden met groot plezier. Zo zijn er veel schetsen en levendige karikaturen bewaard gebleven van de hand van haar broer Johannes III en haar neef Johannes IV Enschedé, firmanten van het familiebedrijf. Christina Gerarda leek ook een rolmodel te vervullen voor een aantal vrouwelijke familieleden – en niet alleen in haar eigen generatie – voor wie tekenen kennelijk als een passende tijdbesteding werd beschouwd. Van haar zuster Sandrina Christina Elisabeth Kuil van Troyen-Enschedé bevinden zich vier bloemstillevens, aquarellen, in het Teylers Museum. Haar nichtje Edzardina Jacoba Tjarda van Starckenborgh Stachouwer-Enschedé (1847-1913) presenteerde in 1874 enige werken op een tentoonstelling in Groningen. Ook zijn er geaquarelleerde bloemstillevens bekend van Adriana Maria Enschedé (1864-1926) en portretten van Jacoba Catharina Enschedé (1828-1883).

Van Christina Gerarda bevindt zich in de openbare collectie van het Frans Hals Museum (Haarlem) een olieverfschilderij: een fruitstilleven dat geïnspireerd lijkt op de bloemstukken van de Haarlemse schilder Vincent van der Venne (1736-1811). Dit 'kabinetstukje' schonk zij in 1829 aan de Haarlemse dichter Jan van Walré (1759-1837), schoonvader van haar broer Johannes III Enschedé, die er een lyrisch gedicht op schreef. Opmerkelijk is de toon waarop de bejaarde man zich richt tot de bijna veertigjarige ongetrouwde juffrouw: 'Maagden-lach en vriendelijke aanblik. Maakt mijn avondstond nog schoon'. Verder zijn van haar vooral tekeningen en aquarellen bekend van landschappen en van bloemstukken die met fijne, botanische precisie getekend zijn en vaak in een arrangement van vormcontrasten, bijvoorbeeld trosnarcis en stokrozen, weergegeven.

Christina Gerarda was bijna tachtig jaar oud toen zij overleed. Zij werd begraven op de algemene begraafplaats Kleverlaan te Haarlem.

Naslagwerken

Scheen; Thieme-Becker; Wurzbach.

Archivalia

Stichting Museum Enschedé, Haarlem; privé-archief F.A.J. Enschedé, Den Haag.

Werk

Het fruitstuk, olieverf op paneel, in het Frans Hals Museum (Haarlem), dateert uit 1829 en zit nog in de originele lijst. Het Teylers Museum (Haarlem) bezit twee aquarellen (penseel in waterverf) van bloemstillevens. De Stichting Museum Enschedé (Haarlem) heeft een aantal tekeningen en een uitgebreid schetsboek met reisverslagen over Duitsland en Zwitserland. In het archief van F.A.J. Enschedé bevinden zich, behalve enkele tekeningen en aquarellen, ook producten van Christina Gerarda's knipkunst **Literatuur** Frans Willem Lantink, Koosje Sierman en Johan de Zoete, *Voor stad en staat. Beelden van*

driehonderd jaar bedrijfsgeschiedenis. Joh. Enschedé 2003-1703 (Haarlem 2003).

Illustratie

Ongedateerde foto (Stichting Museum Enschedé, Haarlem).

Auteur: Frans Willem Lantink

Raesfelt-Van Sytzama, Clara Feyoena

log
in

© DVN, een project van ING en OGC (UU). **Bronvermelding:** Henrick S. van Lennep, *Raesfelt-Van Sytzama, Clara Feyoena*, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/RaesfeltVanSytzama> [30/09/2005]

RAESFELT-VAN SYTZAMA, Clara Feyo(e)na van (geb. Leeuwarden 5-4-1729 – gest. Heemse, Overijssel 1-9-1807), dichteres. Dochter van Pier Willem van Sytzama (1688-1759), luitenant-kolonel, lid Generaliteits Rekenkamer, lid Staten-Generaal namens de provincie Stad en Lande, en Ebella Juliana Aebinga van Humalda (1706-1730). Op 6-9-1750 trouwde zij in Bellingeweer (nu: Winsum, Groningen) met Isaac Reinder van Raesfelt (1723-1800), heer van Heemse, Alerdinck, de Pol en den Dooren, kapitein in een Overijssels regiment. Uit dit huwelijk werd 1 dochter geboren. Toen Clara van Sytzama één jaar oud was, stierf haar moeder.

Haar vader hertrouwde twee jaar later met Geertruida Fuck van Burmania, die als weduwe van Schelto Reint Jarges op de borg te Bellingeweer woonde. Hij trok met zijn twee kinderen – Clara en haar twee jaar oudere broer Pico Galenus – in bij zijn tweede vrouw. Later zou Clara van Sytzama over haar tweede moedere dichten: 'Toen 't moederhart mij wierd onttoogen/ Daar pas mijn oog haar had aanschouwd/ Zag God toen zonder mededoogen/ Aan welk een Wreede ik wierd toevertrouwd?' Veel verdriet zal zij dus niet hebben gehad toen haar stiefmoeder in 1738 overleed. Daarna werd zij door gouvernante Alida Tegneus opgevoed. Deze gouvernante heeft veel invloed gehad op haar dichtertelijke activiteiten. Het oudste gedicht van Clara dateert van 1741, en in 1744 schrijft zij samen met haar gouvernante een lofdicht in een bundel van Magdalena Reen-Pollius, een vriendin van Tegneus.

Via haar broer Pico Galenus, die aan de Groninger Universiteit ging studeren, kwam Clara in aanraking met het Gronings universitair milieu, waar de strijd tussen orangisten en regenten zeer fel was. In 1746 woedde daar bovendien een poëtenstrijd tussen de 'ouden' en de 'modernen'. In het kader hiervan moet de poëziebundel worden geplaatst die in datzelfde jaar verscheen bij de

Groningse drukker en boekverkoper Jurjen Spandaw: *Bellingeweerder Uitspanningen*, een poëziebundel op naam van Clara Feyoena van Sytzama. Onder haar portret, door J.A. Wassenbergh, dicht haar vader trots: 'Zo praalt Adeldom bij Deugd/ Wijsheid, Schrandereid en Jeugd/ Is in Claraas deftig wezen/ Maar nog meer in 't werk te lezen.' In een voorrede (22 blz.) met aanhangsel (64 blz.) geeft broer Pico een historisch overzicht van de Oranjes; hierop volgen lofredes (58 blz.) op de pas zeventienjarige dichteres van diverse Groningse dichters. De bijdrage van Clara van Sytzama zelf beslaat de tweede helft van de bundel: religieuze gedichten en zegewensen aan familieleden en bekenden. In 1794 zou de dichteres dit jeugdwerk kwalificeren als 'kreupele verzen', overhaast door haar vader ter drukpers gezonden.

In 1748 kwam de van huis uit oranjegezinde Clara Feyoena in contact met Justus Conring, lid van de Provinciale rekenkamer en telg uit een staatsgezinde familie. Hun wederzijdse genegenheid, voor Clara's vader onacceptabel vanwege de politieke tegenstellingen, werd in december van datzelfde jaar wreed verstoord door het overlijden van Justus. Clara kwam nooit over het verlies heen, getuige de verzen die zij nog in 1794 aan hem wijdde. Het latere huwelijk met Isaac Reinder van Raesfelt en de weinig intellectuele omgeving van hun woonplaats De Heemse bij Hardenberg moeten weinig inspirerend voor haar zijn geweest. Isaac Reinder was voornamelijk geïnteresseerd in paarden, honden, de jacht en het verwerven van land. In 1757 werd hun dochter Ermgard Ebella Juliana geboren. Deze dochter trouwde op jonge leeftijd met een Van Rechteren, en toen zij in 1780 stierf, nam Clara van Raesfelt de zorg voor haar twee kleinkinderen op zich.

Waarschijnlijk is Clara van Raesfelt weer gaan dichten nadat zij via de toekomstige schoonfamilie van haar dochter in aanraking was gekomen met Arnoud Vosmaer, directeur van de natuur- en kunstkabinetten van de stadhouder. Omstreeks 1774 schrijft zij de bundel *Heemse, een hof-bosch- en veldzang*, die pas in 1783 bij de Wed. J. van Schoonhoven te Utrecht werd uitgegeven. In 1794 verschijnt van haar de bundel *Gedichten* bij Johannes Allart te Amsterdam. In deze bundel kijkt Clara Feyoena opmerkelijk openhartig terug op haar verloren liefde Justus Conring.

In 1774 werd zij lid van het Haagse dichtgenootschap KSGV (Kunstliefde Spaart Geen Vlijt), in 1781 van het Leidse taal- en dichtlievend genootschap KWDAV (Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen). Een van haar gedichten, 'Wij knielen voor uw zetel neer', is als lied 231 in het *Liedboek voor de kerken* opgenomen.

Kort voor haar overlijden schonk Clara van Raesfelt-Van Sytzama een door Georg Hein Quellhorst gebouwd orgel aan de Hervormde kerk in Heemse, de kerk waar zijzelf ook werd begraven. Na een aantal omzwervingen is dit orgel dienst gaan doen als koororgel in de Nederlands Hervormde kerk in Lochem. Op de plaats waar ooit de havezate Heemse stond, staat sinds 1973 het verpleegtehuis Clara Feyoenaheem.

Naslagwerken

Van der Aa; NNBW; Witsen-Geysbeek; Verwoert; Regt; Frederiks/Van der Branden; Kobus/De Rivevourt; Lauwerkrans.

Publicaties

- *Bellingeweerder uitspanningen, behelzende eenige geestelijke en mengel-stoffen, in rijm door Clara Feyoena van Sytzama...*(Groningen 1746).
- *Heemse. Hof-, Bosch en veldzang in vier zangen* (Utrecht 1783) [in 1990 heruitgegeven door de Historische Vereniging Hardenberg en Omstreken, met inleiding en annotatie van K. Oosterkamp].
- *Gedichten van vrouwe C.F. van Raesfelt, geboren Van Sytzama* (Amsterdam 1794).
- *Kort begrip der geschiedenissen van oud Griekenland...* (Coevorden 1802).
- Voor haar verspreide gedichten, zie de opsomming in Seldenrath, noot 4.

Literatuur

- Seerp Anema, *Een vergeten dichteres uit de achttiende eeuw* (Amsterdam 1921).
- Frouck van der Hoening, *Het danklied van Clara Feyoena* (Kampen 1982) [roman].
- J. Seldenrath, 'De betekenis van Clara Feyoena van Raesfelt-Van Sytzama (1729-1807) als kerklied-dichteres', in: J. Bekkenkamp e.a. ed., *Proeven van vrouwenstudies theologie 2* (Leiden 1991) 131-160.
- K. Oosterkamp, 'De Gedichten van Vrouwe C.F. van Raesfelt, geboren van Sytzama', *Tijdschrift voor de historie van Hardenberg en omgeving* 18 (2001) 4.
- I. Zanting, *Clara Feyoena van Raesfelt-van Sytzama* (ongepubliceerde scriptie 2004).

Illustratie Ongedateerd en ongesigneerd portret (privébezit). Auteur: Henrick S. van Lennep

Walenburgh, Maria van

© DVN, een project van ING en OGC (UU). **Bronvermelding:** Els Kloek, *Walenburgh, Maria van*, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/MariaVanWalenburgh> [26/01/2005]

WALENBURGH, Maria van, ook bekend als **mevrouw Hooft** (geb. Rotterdam vóór 1627 – gest. Rotterdam 7-2-1679), burgemeestersvrouw, bekend om haar legendarische netheid. Dochter van Pieter Pieterszoon van Walenburgh, advocaat, en Geertruid de Lange (1588-1641). Zij trouwde (1) op 22-9-1641 te Rotterdam met Johan Overrijn van Schoterbosch (gest. 1666), jurist en vroedschap van Haarlem; (2) op 27-2-1667 te Sloten met Hendrik Hooft (1617-1678), vroedschap en (oud)burgemeester van Amsterdam.

Maria van Walenburgh groeide op in Rotterdam als enig kind van gegoede ouders: haar vader was een Rotterdamse burgemeesterszoon, haar grootvader van moederskant was burgemeester van Schoonhoven geweest, maar vestigde zich later in Den Haag als gecommiteerde ter rekenkamer van Holland. Het NNBW meldt dat Maria's vader 'de invloed van zijn vader niet heeft geërfd': hij was slechts één termijn (1641-1642) schepen van Rotterdam.

Over de jaren van haar jeugd in Rotterdam en van haar eerste huwelijk in Haarlem is niets bekend. Een jaar na de dood van haar eerste man hertrouwde Maria van Walenburgh met de remonstrantsgezinde Hendrik Hooft, telg uit de befaamde Amsterdamse familie, weduwnaar van Brechtje Hasselaer (1617-1664). In 1662 en 1664 was hij burgemeester geweest, maar in 1666 tijdelijk uitgerangeerd; pas in 1672 zou hij weer invloed krijgen in het stadsbestuur. Door te trouwen met Maria, weduwe Overrijn van Schoterbosch, mocht Hooft zich voortaan 'heer van Oud-Carspel in Koedijk, Schoten en Schoterbosch' noemen.

Maria van Walenburgh dankt haar roem aan het feit dat de Engelse diplomaat William Temple, een goede kennis van haar tweede echtgenoot, in zijn memoires verslag doet van een etentje in de zomer van 1678 bij de familie

Hooft-Walenburgh in hun huis aan de Herengracht in Amsterdam (thans nr. 556). Op dat moment was Hooft weer burgemeester van de stad. Temple was verkouden, en iedere keer dat hij op de vloer spuugde, kwam een dienstmeid langs om de vloer schoon te vegen. Toen Temple daar zijn verbazing over uitsprak, zei zijn gastheer lachend dat het maar goed was dat zijn vrouw niet thuis was, want zij zou hem onmiddellijk de deur hebben gewezen, ook al was hij ambassadeur. De burgemeester vertelde dat er in zijn huis zelfs twee kamers waren waar niemand binnen mocht: ze gingen maar twee maal per jaar open, alleen om schoongemaakt te worden. Temple constateerde daarop dat zijn gastheer een 'goede patriot' was, omdat het in Amsterdam, zo men zei, gebruikelijk was dat de vrouwen over de mannen regeren. Burgemeester Hooft beaamde dat. Het enige dat een man kon hopen, aldus Hooft volgens het verslag van Temple, was dat zijn vrouw een 'douce patronne' (een zachte meesteres) was. Anderen uit het gezelschap begonnen hierop nog wat sterke verhalen te vertellen over de schoonheidsmanie van huisvrouwen. Zo is aan Temple's verslag ook de anekdote te danken over de dienstmeid die geen vuiligheid in de gang wilde hebben en daarom bezoekers altijd optilde en naar de trap droeg om hun daar sloffen aan te doen.

Deze passage uit Temple's memoires over de netheid en de daarmee verbonden bazigheid van mevrouw Hooft en van Amsterdamse vrouwen in het algemeen is in latere beschouwingen over de Hollandse huisvrouw van de zeventiende eeuw menigmaal aangehaald. Wat Temple er niet bij vertelde, en kennelijk ook niet wist, was dat Maria van Walenburgh al lange tijd van huis was. Dit staat in de *chronique scandaleuse* van Hans Bontemantel (1613-1688) over de Amsterdamse regenten van zijn tijd, waar ook het echtpaar Hooft-Van Walenburgh in voorkomt.

Volgens Bontemantel was het huwelijk tussen Maria van Walenburgh en Hendrik Hooft bijzonder ongelukkig. Dat begon er al mee, zo meldt Bontemantel, dat Maria van Walenburgh zich rijker én jonger had voorgedaan dan ze was, daarmee bij Hendrik Hooft de indruk wekkend dat zij een goede en vruchtbare partij was ('alsof zij nog bekwaam was kind of kinderen te krijgen', en veel meer middelen had dan het geval was, zo schrijft Bontemantel). Toen zij eenmaal getrouwd waren en zowel de rijkdom als de vruchtbaarheid van Maria tegenviel, was er volgens Bontemantel zo'n grote onmin tussen de echtelieden ontstaan, dat Maria naar Rotterdam was vertrokken. Hooft vertelde zelf aan iedereen die het horen wilde over zijn slechte huwelijk. Zo ook in 1668, bij een etentje met notabelen uit Amsterdam en Haarlem. Hooft droeg daar het grafschrift voor dat hij al voor zijn vrouw had gemaakt: 'ici gist une femme, ha qui est bien!/ C'est pour son repos et pour le mien'. Ter plekke werd het vertaald: 'Hier ligt mijn vrouw, ha, dat gaat wel!/ 'k Was haar een plaag, zij mij een hel.' Ook het grafschrift van Hooft zelf werd door de heren gemaakt, met als thema diens berouw over zijn tweede huwelijk: 'want hij meende haar te kunnen paaien/ met praten en zoenen en dicht te naaien,/ maar omdat van het laatste niet veel kwam/ is zij vertrokken naar Rotterdam.'

Zo blijkt dat één van de bekendste anekdotes uit de Nederlandse geschiedenis over de zindelijkheid én bazigheid van de Hollandse huisvrouw gezien moet worden in het licht van een ongelukkig huwelijk. Voorzover bekend heeft Maria van Walenburgh geen kinderen gehad. Zij is enkele maanden na de dood van haar tweede echtgenoot in Rotterdam gestorven, en in Haarlem naast haar

eerste echtgenoot begraven. In 1674 werd haar vermogen geschat op 100.000 gulden, dat van haar man op 340.000 gulden.

Archivalia

Voor genealogische verwijzingen, zie Elias en Dudok van Heel. De Haarlemse doopboeken vermelden geen kinderen uit het eerste huwelijk. Enkele persoonlijke brieven aan Maria van Walenburgh over de jaren 1660-1664 en enkele brieven aan Johan Overrijn over de jaren 1643-1664 (w.o. vier van Hendrik Hooft) worden bewaard in het familiearchief Hooft-Van Woudenberg, Rechthuis van Woudenberg, resp. inv.nr. 98 en 97 (ook op microfilm in te zien in GAA, onder nummer 1980).

Literatuur

- *De Historische gedenkschriften van de Ridder W. Temple* (Amsterdam 1693) 636-640. [voor de oorspr., Engelse versie, zie: *The works of William Temple* deel 2 (Londen 1757) 458-9].
- Hans Bontemantel, *De regeering van Amsterdam soo in 't civiel als crimineel en militaire (1653-1672)*, G.W. Kernkamp ed. 2 delen ('s-Gravenhage 1897)
- Johan E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam, 1578-1795* deel 1 (Haarlem 1903) nr. 177.
- J.F.L. de Balbian Verster, 'Hendrick Hooft, 1617-1678', in: Idem, *Burgemeesters van Amsterdam in de 17 en 18 eeuw* (Zutphen 1932) 67-72.
- S.A.C. Dudok van Heel, 'De familie van Pieter Cornelisz Hooft', *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie* 35 (1981) 68-124.

Illustratie

Anoniem portret van Maria van Walenburgh (pendant van portret van Johan Overrijn van Schoterbosch), ca. 1660-1664. Verblijfplaats onbekend. Foto Iconografisch Bureau/RKD, Den Haag.

Auteur: Els Kloek